

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОМІНАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто основні аспекти дослідження теорії номінації в сучасному мовознавстві.

Ключові слова: *номінація, номінативна система мови, ономасіологія, семасіологія, гносеологія.*

The article deals with basic aspects of research of theory of nomination in modern linguistics.

Key words: *nomination, nomination system of language, onomasiology, semasiology, gnosiology.*

Проблема називання в ономасіології й семасіології є об'єктом уваги багатьох лінгвістів. Про це свідчать численні наукові праці, в яких досліджено назви та причини виникнення мовних одиниць (Блінова О.І., Боброва Т.А., Габинська О. А., Земська Е.А., Капанадзе Л.А., Снітко Є.С.). Деякі автори (Азнаурова Е.С., Арутюнова Н.Д., Золотова Г.А., Колшанський Г.В., Кубрякова Е.С, Серебренніков Б.А., Тараненко А.А., Телія В.Н., Уфімцева А.А.) окреслюють важливість вивчення лінгвістичної сутності та аспектів номінації. Типологію лінгвістичних найменувань досліджували Арутюнова Н.Д., Гак В.Г., Голев Н.Д., Голомідова М.В., Мігіріна Н.І., Телія В.Н., Федорова М.В. Проблема теорії номінації аналізується у працях Уфімцевої А.А., Азнаурової Е.С., Кубрякової Е.С., Телії В.Н. Поглиблений аналіз номінативного процесу знаходимо в дослідженнях Потєбні О.О., Русанівського В.М., Тараненка О.О., Жайворонка В.В., Нестеренко І.Я та ін. Однак, незважаючи на істотні здобутки , присвячені вивченню номінативних процесів у сучасній теорії номінації, на сьогодні вони залишаються ще

недостатньо простудійованими; потребують глибшого вивчення питання номінації в теорії мовознавства. Це й зумовлює **актуальність** обраної теми.

Метою статті є опис основних аспектів дослідження номінативних процесів у сучасній теорії номінації. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

- визначити основні тлумачення номінативного процесу;
- узагальнити термінологічну двозначність у галузі номінативних процесів;
- проаналізувати основні аспекти дослідження процесів номінації.

Мова – це найдосконаліший витвір людського розуму, що виник у результаті розвитку суспільства та його мисленневих процесів. Вона є тим “містком”, який поєднує реальний світ речей із суб’єктивним людським сприйняттям цього світу. Завдяки мові відбувається “ідеалізація предметного світу, перехід від чуттєвого відображення об’єктивного світу до раціонального, від відчуття та сприйняття до уявлень та понять, відбувається формування узагальнень” [2, с. 74].

Основним інструментарієм між реальним світом та світом мови є номінативні процеси, тобто номінативна система, елементи якої завжди й обов’язково співвідносяться з предметами, явищами, подіями позамовної дійсності. Все, що має місце у світі, знаходить своє відображення в мові, реальне існування якої відбувається в постійному процесі вербальної комунікації між членами соціуму, соціальна природа якої виявляється у номінативному інвентарі мови. Номінативний інвентар кожної окремої мови є продуктом постійно діючих процесів номінації, в результаті яких відображені образи понять предметів пов’язуються у свідомості носіїв мови з певними послідовностями звуків чи графем [5, с. 7].

Теорія іменування була складовою важливою галуззю античної філософії та зумовлювала зацікавленість останньої питаннями природи мови. Це питання вирішувалося значною мірою на матеріалі аналізу виникнення імен, їх істинності або неправдивості, вмотивованості чи, навпаки, довільності зв'язку

між змістом і формою слова [7, с. 345]. Вивчення слів як засобів мовного позначення речей, предметів матеріальної і духовної культури йде від початку ХХ століття у зв'язку з напрямком “Слова і речі” (“Wörter und Sachen”). У цьому напрямку працювали такі німецькі вчені, як Р. Мерінгер, Г. Шухардт та інші.

Значний внесок у розвиток номінативних концепцій зробили чеські лінгвісти. Саме вчені Празької лінгвістичної школи значну увагу приділяли “вивченню засобів і способів називання окремих елементів дійсності і вивчення засобів і способів поєднання цих називань у реченні в рамках тієї іменної конкретної ситуації. За основу досліджень взято комунікативні потреби мовця: від мовлення до мови, від функціональних потреб до формальних засобів, за допомогою яких вони задовольняються” [8, с. 228]

У сучасній літературі терміном “номінація” і його синонімом “найменування” позначають “процес творення мовних одиниць, що характеризується номінативною функцією, тобто вони слугують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, сполучень слів, фразеологізмів і речень” [10, с. 337].

Цим же терміном і його синонімом “назва” позначають результат процесу номінації – значущу мовну одиницю [10, с. 337].

В.Г. Гак [3, с. 237] дає номінації тотожні визначення і також вважає її як процесом, так і результатом найменування, проте наголошує на співвіднесенні мовних елементів під час процесу номінації з позамовними об'єктами, що позначаються цими мовними елементами.

О.О. Тараненко, крім уже відомих у літературі потрактувань номінації – 1) творення і надання назв (та ін. мовних позначень) пізнаним і виокремленим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень означального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою і т. ін.); 2) результат цього процесу, тобто сама назва; ще й визначає номінацію як 3) використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів [9, с. 385].

Отже, на думку багатьох лінгвістів, номінація – це творення номенів, що слугують для позначення предметів позамовної дійсності. Проте не варто ототожнювати цей процес із словотворенням. За словами А.Ф. Журавльова, “процес номінації ширший за процес словотворення: результат словотворення завжди виконує номінативну функцію, а номінація не завжди здійснюється словотвірним процесом. Номінація може здійснюватися трансформацією існуючого в мові слова або запозиченням лексичної одиниці” [4, с. 122].

Мовну номінацію не розглядають окремо від людської пізнавальної діяльності. Суб’єктивний фактор завжди наявний у процесі надання назв і в кінцевому продукті цього процесу. Наприклад, за визначенням О.С. Кубрякової [6, с. 6], номінація є водночас “продуктом пізнавальної діяльності людини в певній галузі знання або суспільного досвіду й продуктом діяльності мовленнєвої, мовної”.

У процесі творення назв взаємодіють три гетерогенні за своєю природою сутності. Одна з них – те, що називається, – дійсність, яка членується на елементи, охоплюючи й непередметні сутності, що спотворюється розумом людини /сфера денотації/. Друга – гносеологічний образ того, що позначається, його поняттєве відображення, у якому свідомість здатна поєднувати те, що є у світі, і кваліфікативно-оцінне ставлення до того, що позначається. Співвідносячись з іменем, цей образ у процесі називання втілюється в поняттєво-мовній формі відображення дійсного /сфера сигніфікації/. Третя сутність – ім’я, назва /звукоряд чи його графічне зображення/, тобто мовний засіб вираження сигніфікативного змісту [11, с. 73].

Розмежування позначення (денотації) та значення (сигніфікації) слів зумовило різні підходи дослідження мовних одиниць і мови в цілому. З позиції **гносеолого-семантичного аспекту** [11, с. 13], номінація є “процесом перетворення фактів позамовної дійсності в надбання системи та структури мови, у мовні значення, які відображають у свідомості носіїв мови досвід їхнього суспільного життя” [11, с. 13]. Мовну номінацію завжди характеризують як творчий процес, бо мова не тільки відображає, а й творить.

Номінація тісно пов'язує між собою мову, мислення та діяльність. Цей зв'язок виявляється у процесі семіоза, у знаковому співвідношенні найменування, у якому поєднується зміст (понятійна форма мислення), ім'я (мовна форма) та дійсність (означувані позамовні предмети, явища, події) [11, с. 10 – 13].

Згідно з **семасіологічним підходом** [11, с. 336], у якому зміст найменування вважається засобом вичленування та найменування реалій, класу реалій, номінація розглядається як шлях від слова до змісту, тобто від слова до його значення. Схема цього підходу виглядає так: одержувач (слухач, читач або дослідник) має у своєму розпорядженні готовий писемний текст або такий текст, що звучить, тобто певним чином оформлену сукупність мовних засобів, за якими стоїть деяка інформація про “стан справ” у реальній дійсності, ідеях, почуттях, емоціях автора, і він (одержувач) повинен зрозуміти, проаналізувати, дешифрувати все, тобто мовно-розумова діяльність спрямована “від сприйняття форми повідомлення до поняття, ідей, емоцій, які стоять за ними” [1, с. 22].

У сучасному мовознавстві існує думка про те, що динамічному характеру мовленнєвої діяльності найбільш повно відповідає ономасіологічний підхід [1, с. 23], який розглядає змістовий бік мовної одиниці не з позиції формування їхніх внутрішньосемантичних значущостей і механізму семантичного поширення слів та словосполучень, а з позиції предметної спрямованості, тобто співвіднесеності мовної одиниці з позамовним предметним рядом, коли ця співвіднесеність виступає засобом позначення, найменування останнього [11, с. 19].

Згідно з **ономасіологічним підходом** до мовних явищ, коли за основне положення береться відношення “реалія (денотація) – зміст (сигніфікат)”, номінація розглядається в такому ракурсі [11, с. 23 – 26]: перед мовцем існує певна проблема у вигляді комунікативної інтенції або чіткого задуму: як правильно, образно і якими засобами висловити певну інформацію про “стан справ” у об'єктивній дійсності, системі ідей, почуттів тощо, щоб слухач або читач відповідно до можливостей зміг адекватно сприйняти сказане. Цей підхід дозволяє з позиції мовця схарактеризувати дуже важливий момент мовленнєвої

діяльності людини, який пов'язаний із пошуком, відбором та утворенням засобів номінації. Дослідження цих процесів стає можливим лише за умови врахування відображення цими засобами лінгвістично релевантних сутностей предметів та їхніх зв'язків між собою в реальній дійсності, тобто ономасіологічний підхід розглядають як відображаючий. Саме цей аспект передбачає таку деталізацію позамовних чинників, яка пояснює співвідношення між предметами, сприйняттям та уявленням у почуттєвому досвіді, у практичній свідомості носіїв мови, відображення та репрезентацію абстракцій, теоретично пізнаних та узагальнених у значеннях словесних знаків.

Отже, справжнє відношення значення імені до предмета – це факт мовної номінації. Номінативний зміст слова входить до системи мовних значень і набуває статусу самостійного елемента. Унаслідок цього сама номінація має суперечливий характер: з одного боку, вона є процесом і результатом установлення зв'язку імені з позначенням якогось денотата, а з іншого боку – складовою системи мови, де номінативний зміст проявляється безпосередньо в самій системі. Тут здійснюється діалектика зв'язку елементів системи, утвореної, у свою чергу, з онтологічно самостійних за своїм значенням і формою одиниць. Різноманіття концепцій зумовлює комплексний підхід до вивчення цього явища, що дозволяє окреслити механізми розвитку номінації в українському мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики : теоретический и практический аспекты (на материале русского глагола) : [текст лекций] / Флорий Сергеевич Бацевич . – Львов : Ред.- изд. отдел Львовского ун-та, 1993. – 171 с.

2. Боброва Т. А. О природе названия и принципах номинации / Т. А. Боброва // Русский язык в школе : научно-методический журнал. – 1974. – № 4. – С. 74 – 79

3. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / Владимир Григорьевич Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230 – 293.
4. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / Анатолий Фёдорович Журавлёв // Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1988. – С.50 – 65.
5. Кожина М. Н. Стилистика текста в аспекте коммуникативной теории языка / М. Н. Кожина // Стилистика текста в коммуникативном аспекте : [Межвуз. сб. науч. трудов]. – Пермь, 1987. – С. 7 – 35.
6. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении: [монография] / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.
7. Ономасиология // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. : В.Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 345 – 347.
8. Пражский лингвистический кружок : сборник статей / Под ред. Н. А. Кондрашова. – М. : Прогресс, 1967. – 559 с.
9. Тараненко О.О. Номинація / Олександр Олександрович Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / Ред кол. : В.М.Русанівський, О. О.Тараненко та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – С. 385 – 387.
10. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / Вероника Николаевна Телия // Языковая номинация. Виды наименований / Под ред. Б. А. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 129 – 221.
11. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А.А. Уфимцева, Э.С Азнаурова, Е.С. Кубрякова, В.Н. Телия // Языковая номинация. (Общие вопросы) / Под. ред. А. А. Уфимцева, Э. С Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия. – М. : Наука, 1977., – С. 7 – 98.